

THOMAS MERTON

**ÎNȚELEPCIUNEA
PĂRINȚILOR DEȘERTULUI**

Traducere din limba engleză, note și comentarii de
Mihai Liță

Editura Paralela 45

„Înțelepciunea Părinților Deșertului ne oferă o perspectivă pătrunzătoare asupra înțelepciunii mysticilor creștini timpurii, cum ar fi Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ioan Casian și Evagrie Ponticul. Ea îi readuce la viață pe Părinții Deșertului (femei și bărbați), dezvăluindu-ne însă și multe fațete ale inimii spirituale a lui Thomas Merton însuși.“

– Carl McColman, autorul cărților
The Big Book of Christian Mysticism și *The Unteachable Lessons*

„Așa cum este explorată și în această carte, spiritualitatea deșertului impregnează întreaga tradiție creștină. Discursul plin de răbdare al lui Merton ne poartă într-o călătorie prin pustie, care ne îngăduie să întâlnim mulți Părinți ai Deșertului (femei și bărbați), sporindu-ne astfel propria înțelegere asupra spiritualității acestui loc. În binecunoscuta manieră a lui Merton, această carte generează înțelegere și reflecție de sine. Un alt dar pentru lume din «canonul Merton»“

– Cassidy Hall, autoarea volumului *Notes on Silence*
și regizoare a [filmului] *Day of a Stranger*

„Această carte minunată debordează de intuiție și inspirație! Nu este uimitor că, în această lume materialistă și superficială [în care trăim], spiritualitatea timpurie a deșertului ne poate învăța [și] astăzi atât de multe lucruri? Cu atât mai mult cu cât este filtrată de mintea și inima unui adevărat maestru și învățător al timpurilor noastre! O hrană cu adevărat bună [pentru suflet].“

Fr. Richard Rohr, OFM,
Center for Action and Contemplation, Albuquerque, New Mexico

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte</i> (Paul Quenon, OCSO)	9
<i>Prologul editorului de limbă engleză</i>	13
<i>Prefață</i>	19
CURSUL 1: Spiritualitatea creștină timpurie (a primelor două secole)...	21
Spiritualitatea în epoca mucenicilor	23
Idealul fecioriei și al ascezei	25
CURSUL 2: Rătăcirile primelor secole.....	28
Ura față de trup	28
Montanismul	33
Neoplatonismul	33
Gnosticismul	35
CURSUL 3: Învățătorii creștini din Alexandria	37
Clement din Alexandria	37
Origen	39
Scrierile lui Origen	41
CURSUL 4: Sf. Antonie al Deșertului.....	46
Apariția Sf. Antonie	47
Doctrina lui Antonie	50
Ultima parte a vieții Sf. Antonie	52
CURSUL 5: Sf. Pahomie și cenobiții.....	53
Cenobiți sau pustnici?	53
Viața Sf. Pahomie pe scurt	54
<i>Regula</i> Sf. Pahomie	55
CURSUL 6: Sf. Vasile din Cezareea	60
Viața Sf. Vasile pe scurt	60
Scrierile Sf. Vasile	62
Cenobitismul Sf. Vasile	65
CURSUL 7: Ceilalți Părinți capadocieni: cei doi Grigorie	67
Sf. Grigorie de Nazianz	67
Sf. Grigorie de Nyssa	69
Scrierile Sf. Grigorie de Nyssa	71

CURSUL 8: Monahismul palestinian și Sf. Ieronim	77
Sf. Ieronim 80 • Alte polemici din viața Sf. Ieronim 83 • Doctrina monahală a Sf. Ieronim 84	
CURSUL 9: Comunitatea Sf. Melania	88
Sf. Melania [cea Bătrână] 88 • Sf. Melania cea Tânără 90 • Monahismul roman în Palestina 90 • Viața ei monahală în Răsărit 92	
CURSUL 10: Monahismul în Mesopotamia și Siria	95
Stâlpcii 96 • Pustnicii din Nitria și Sketis 97 • Caracteristicile spiritualității deșertului 99	
CURSUL 11: Sf. Macarie și Pseudo-Macarie	105
Sf. Macarie 105 • Mesalianismul 106 • Pseudo-Macarie 108	
CURSUL 12: Evagrie Ponticul despre rugăciune	110
Importanța lui Evagrie 111 • Ce înțelege Evagrie prin „rugăciune“? 112 • Nivelurile rugăciunii. Rezumat 115	
CURSUL 13: Maestrul vieții duhovnicești: Sf. Ioan Casian	119
Eroarea Sf. Ioan Casian 122 • Viața și formația Sf. Ioan Casian 124 • Avva Pinufie 128 • Deșertul Sketis și Nitria 130 • Conflictul origenist 137 • Constantinopolul și Galia 139	
CURSUL 14: <i>Convorbirile duhovnicești</i> ale Sf. Ioan Casian	142
Prima Convorbire – Avva Moise despre scopul și misiunea monahului 143 • A doua Convorbire – [Avva Moise] despre dreapta judecată 148 • A patra Convorbire – Avva Daniel despre dorințele cărnii și ale sufletului 153 • A noua și a zecea Convorbire – Avva Isaac despre rugăciune 155 • Surse de risipire a gândurilor 159 • Diferitele tipuri de rugăciune 161	
CURSUL 15: Filoxenie din Mabbug	168
Bazele vieții spirituale (Prima omilie) 169 • Ce este simplitatea? (A patra omilie) 172 • Scrisoarea către un evreu convertit 176 • Scrisoarea către un începător 178 • Chemarea pustiei (Omilia a noua) 181 • Despre curvie (Omilia a douăsprezecea) 188	
<i>Teme pentru discuții de grup, întrebări și lecturi suplimentare</i>	193
<i>Notele editorului (de limbă engleză)</i>	205

Cuvânt-înainte

Paul Quenon, OCSO

Pe parcursul vastelor sale lecturi și cercetări legate de părinții Bisericii, Părinții Deșertului au reprezentat [mereu] o încântare specială pentru Thomas Merton. O binecunoscută fotografie a sa, realizată de John Howard Griffin, ni-l arată aplecat asupra unui tom de mari dimensiuni, îmbrăcat într-o jachetă de bumbac, care este ținută de iarnă standard a călugărilor; el citește din acel volum și râde. La o analiză mai atentă, puteți observa că literele de pe acea pagină sunt într-o limbă străină și putem presupune cu ușurință că este vorba despre ediția latină a lui Migne la *Apophthegmata*¹ – *Apoftegmele Părinților Deșertului*.

Printre multele conferințe ale părintelui Louis la care am participat pe parcursul noviciatului meu, cele mai amuzante au fost cele despre Părinții Deșertului. Comportamentele ciudate ale pustnicilor, răspunsurile lor simple și lipsite de menajamente date căutătorilor spirituali evocă rostirile scurte și la obiect ale lui Iisus însuși. Rostiri neașteptate, cu caracter practic, poate uneori tulburătoare, precum: „Ține-te de chilia ta și ea te va învăța toate“. Sau: *Fuge, silere et tacere* – „Fugi, stai liniștit și taci“. Au început, de asemenea, să ne răsune în cap numele exotice ale acestor oameni deosebiți: Pafnutie, Arsenie, Pahomie. Am auzit povești despre comportamentul lor aproape profetic, cum ar fi cea despre

¹ Autorul scrie *apothegmata*, care este o variantă a cuvântului. Am preferat *apophthegmata*, pentru că în limba română termenul este „apoftegme“. [Toate notele pentru care nu se face altă precizare aparțin traducătorului.]

pustnicul venit la adunarea călugărilor în timp ce aceștia se sfătuiau cu privire la alungarea unui frate care păcătuisese foarte grav. Acest Părinte înțelept purta pe umăr un sac de nisip găurit, care lăsa o dâră pe podea. El a zis: „Eu nu sunt decât un păcătos care lasă în urmă, precum acest nisip, murdăria păcatelor sale“. Atunci ei au decis să-l ierte și să-l primească înapoi în mijlocul lor pe călugărul cel rătăcit. De neuitat.

Una dintre preocupările principale ale acestui [gen de] literatură este „deosebirea duhurilor“: cum să știi dacă o inspirație vine de la Dumnezeu sau de la diavol? Sf. Ioan Casian ne spune povestea tristă a fratelui Ioan care a decis să-și încerce credința aruncându-se într-o fântână pentru a demonstra astfel că nu va suferi nicio vătămare. Ceea ce a făcut, murind pe loc.

În *The Wisdom of Desert*², traducerea sa la *Apoftegme*, Merton compară astfel de povestiri cu cele ale maștrilor budismului Zen; l-am putea include aici și pe Shams Tabrizi, așa cum ni-l povestește Rumi. Pentru a vedea cum a înflorit în continuare această inspirație seminală a călugărilor deșertului nu trebuie să căutăm mai departe de scrierile ulterioare ale Părinților greci și capadocieni, mai ales Evagrie Ponticul, Sf. Vasile [cel Mare], Sf. Grigorie de Nazianz și – extinzându-ne către vest – Sf. Ioan Casian și Sf. Benedict. În timp ce o mare parte dintre aceste scrieri mai târzii s-au lăsat mai degrabă purtate pe aripile retoricii în loc să [recurgă la] o concizie criptică, monahală, nucleul lor esențial provine de la oameni care invidiau viața simplă, rustică a acestor solitari. Cei mai mulți dintre autorii pe care îi vom găsi în acest volum și-au dorit să fie călugări și, probabil, în inima lor au și fost, în timp ce [în exterior] au fost prinși în complexitatea și conflictele unei Biserici tot mai incomodate de cultura elenistă.

Niciuna dintre aceste povestiri nu s-a dovedit nepotrivită de savurat pentru noi, novicii dintr-o mănăstire modernă. Sf. Benedict, în *Regula* sa pentru călugări, recomandă ca astfel de lecturi să fie preferate chiar față de propria sa „mică regulă pentru începători“. În lumea agitată de azi, multe femei și mulți bărbați din Europa, America și

² „Înțelepciunea deșertului“.

Cuvânt-înainte

America Latină caută un ghid de viață în tradiția benedictină și în cea anterioară [acesteia]. Ei simt o nevoie acută de „deosebire a duhurilor“ pe mai multe fronturi: personal, ecleziastic, politic.

Cum putem afla ce îi motivează pe oameni: pe mine, pe ceilalți, pe personalitățile de pe ecranul televizorului? Acești Părinți ai Deșertului (bărbați și femei) înțelepți și simpli din Egipt, Siria și Palestina au înțeles calea „curăției inimii“, a intențiilor altruiste, autentice și lipsite de viclesug ale minții și voinței. [În paginile care urmează] ne vom reaminti cu atenție de ei, întru călăuzirea noastră.

EDITURA PARALELA 45

Prologul editorului de limbă engleză

La fel ca și lucrarea precedentă *A Course in Christian Mysticism*³, volumul pe care îl țineți în mâini provine din discuțiile pe care Thomas Merton le-a avut cu novicii din abația Ghetsimani. Și, la fel ca și lucrarea precedentă, *Înțelepciunea Părinților Deșertului* este redactată pornind de la edițiile savante publicate anterior.

Ambele cursuri sunt atractive pentru aceia dintre noi care trăiesc în afara mănăstirii, datorită capacității strălucite a lui Merton de a trece în revistă figurile-cheie și de a le sintetiza scrierile, inspirându-și ascultătorii și cititorii cu ceea ce el înțelege prin „viață spirituală“. Prezentul curs îi atrage și pe aceia care nu aparțin mediului monahal [adică pe laici] datorită convingerii lui Merton – care devine tot mai clară pe parcursul expunerii – că înțelepciunea monahală și spiritualitatea sunt valabile pentru toată lumea. Așa cum Merton a spus odată:

Există o perspectivă monahală care este comună tuturor acelorora care au ales să pună sub semnul întrebării valoarea unei vieți supuse în întregime unor paradigme seculare arbitrare, dictate de convenția socială și dedicate căutării satisfacțiilor de moment, care sunt cel mai probabil doar un miraj. Oricare ar fi valoarea „vieții în lume“, au existat în toate culturile bărbați [și femei] care au afirmat [cu tărie] că găsesc o foarte mare împlinire în solitudine.⁴

³ „Curs de mistică creștină“.

⁴ Thomas Merton, *The Way of Chuang Tzu* (New York, New Directions, 1997), p. 10. (N. a.)

Deci, dacă sunteți o ființă care are genul de „perspectivă monahală“ pe care Merton o descrie atât de bine, această carte de cincisprezece cursuri vă va folosi foarte mult, chiar dacă, sau poate mai ales pentru că a început sub forma unor discuții într-o mănăstire.

* * *

În primul său deceniu monahal Merton s-a luptat cu viața în comunitate. Acesta este unul dintre cele mai interesante subiecte ale oricărei biografii a lui Merton. S-au scris cărți legate în mod special de această temă. Știm că în [calitatea sa] de trapist dedicat, el și-a dorit pentru sine un grad mai mare de solitudine, dar și că a fost unul dintre cei mai prolifici scriitori spirituali ai generației sale. Această ironie [a soartei] și această contradicție nu a ocolit pe nimeni dintre cei din jurul lui Merton, nici măcar pe el.

Merton îi cerea frecvent abatelui său mai multă solitudine; pe de altă parte el scria sute de scrisori către prieteni din Statele Unite și din străinătate despre fiecare carte nouă, despre fiecare mișcare și idee spirituală la modă. În același timp, discuta la modul cel mai serios despre dorința sa de a trăi într-un mod mai contemplativ. Știm chiar despre dorința pe care a manifestat-o uneori de a se transfera într-un alt ordin religios. Dacă ar fi fost cartuzian, ar fi putut, oare, deveni mai bine călugărul pe care Dumnezeu îl vrea? Atracția sa ulterioară față de religiile și de tradițiile monastice din Orient este privită adesea și din această perspectivă. Au existat chiar zvonuri, după moartea sa la Bangkok, că, de fapt, el nu ar fi murit, ci și-a înscenat moartea pentru a deveni călugăr budist și a trăi în Orient!

În vremea în care îl studia pe Sf. Ioan Casian (cea mai importantă figură și „învățătorul“ din aceste prelegeri), lui Merton i s-a acordat pentru prima oară permisiunea unor perioade de solitudine mai îndelungate și există multe momente în această carte când îl auzim pe Merton argumentând în contradictoriu cu textele și cu tradiția (și cu el însuși? și cu abatele său?) despre [raportul dintre viața] cenobitică și cea eremitică. Prima este viața monahală [de obște], în comuniune cu

Prologul editorului de limbă engleză

alți călugări; cea din urmă este viața monahală a pustnicilor. Abatele lui Merton i-a permis să folosească o magazie de lemne aflată în proprietatea mănăstirii [pentru a rămâne în solitudine] după-amiaza târziu și la începutul serii. Merton a numit umilul loc „Sf. Ana“ și, deși respecta toate celelalte ascultări, a prețuit timpul petrecut acolo de unul singur. La începutul lunii februarie a [anului] 1953, el scria în jurnalul său:

Este extraordinar că nu mai trebuie să-mi frământ mintea cu ce înseamnă „a fi pustnic“, chiar dacă nu sunt. Cel puțin acum solitudinea este ceva concret, este „Sf. Ana“, priveliștea vastă a dealurilor, lanurile pustii de porumb din depărtare, ciorile din copaci și cedrii îngrămădiți împreună pe deal. Când sunt aici, e întotdeauna mult cer, multă pace; nu sunt distras [de nimic] și totul este senin...

Aici nevoia [mea] de cărți pare să fie din ce în ce mai mică.

Casian a devenit „colosal“ într-un loc în care [de obicei] mă irita.⁵

Acest ultim rând este un pic neclar, deoarece Sf. Ioan Casian și-a extras îndrumările duhovnicești pentru călugări, cuprinse în cartea sa de *Convorbiri* – punctul central al cursurilor 13 și 14 din prezenta lucrare –, din întâlnirile cu Părinții Deșertului (femei și bărbați), care erau pustnici, și din admirația pentru viețile și spusele lor. Cel care, la scurt timp după aceea, a transformat cenobitismul în normă a întregului monahism apusean a fost Sf. Benedict, cu celebra sa *Regulă*. Cum să interpretăm [așadar] ultimul rând din această secțiune a jurnalului? Nu știu sigur. Poate că el dezvăluie o parte din ambivalența lui Merton sau din neliniștea [generată] de dorința de solitudine, care era, uneori, foarte puternică în el.

⁵ Thomas Merton, *A Search for Solitude: Pursuing the Monk's True Life (The Journals of Thomas Merton)*, vol. 3: 1952–1960, ed. Lawrence S. Cunningham (New York, HarperCollins, 1997), p. 29. (N. a.)

* * *

În aceste pagini veți descoperi multe lucruri atrăgătoare, câteodată unele ciudate și regretabile despre viețile, învățăturile și caracterul celor care au părăsit orașe precum Alexandria, Damasc și Ierusalim pentru a dobândi o mai mare credință și implicare pe calea lui Hristos. Merton se mișcă mereu și mereu în aceste două direcții („atrăgător“ și „regretabil“), fiecare fiind de interes pentru el. În special în Cursul 2, care are ca temă „Rătăcirile primelor secole“, el arată, așa cum am văzut, modul în care a evoluat înțelegerea noastră spirituală față de momentele de început ale Bisericii. Montanismul, de exemplu, cu combinația sa de „falsă asceză și fals misticism“, a acaparat un important Părinte al Bisericii (Tertulian) și este ceva interpretat astăzi ca tragic, iar „ura față de carne“ a encratismului, manifestată în perioade de erezie, dar, ocazional, și în viața autentică a Părinților Deșertului, nu este ceva de imitat. Merton arată atât modurile în care trebuie să recuperăm și să redescoperim ceea ce s-a practicat cu mult timp în urmă, cât și ceea ce, din fericire, am lăsat în urmă.

Îmi amintesc foarte bine cum am găsit tezaurul de prelegeri pe care Merton le-a oferit tinerilor care studiau pentru a deveni călugări trapiști la abația Ghetsimani din Kentucky. Sunt suficient de bătrân ca să-mi amintesc această primă întâlnire [cu el] prin intermediul casețelor audio din biblioteca colegiului. Înregistrarea nu era întotdeauna clară și îmi amintesc cum apăsam în mod repetat [butoanele] *stop*, *rewind*, și *play* pentru a „captura“ înțelepciunea din aceste „pepite de aur“. Cu peste 30 de ani mai târziu, lucrul cu acest material în formă scrisă a constituit o modalitate de a reveni atât la Merton și sursele sale, cât și la propria descoperire a lui Merton, ceea ce constituit o [mare] bucurie.

* * *

Pentru cei interesați să exploreze mai detaliat învățătura lui Merton despre spiritualitatea deșertului, sunt disponibile versiunile

neprescurtate, complet adnotate, ale conferințelor originale ale lui Merton pe această temă destinate novicilor, [care sunt] însoțite de ample introduceri. [Ele pot fi găsite] în *Casian and the Fathers: Initiation into the Monastic Tradition*, ed. Patrick F. O'Connell (Kalamazoo, MI, Cistercian Publications, 2005) și în *Pre-Benedictine Monasticism: Initiation into the Monastic Tradition* vol. 2, ed. Patrick F. O'Connell (Kalamazoo, MI, Cistercian Publications, 2006).

Așa cum scria O'Connell în introducerea la primul volum:

Deși pline de material factual și interpretativ, conferințele se concentrează mai degrabă pe formare decât pe informare. Scopul lor nu este de a-i transforma pe novici într-un fel de experți într-un corpus de cunoștințe, ci de a-i imersa în tradiție, de a le permite să se acomodeze cu un mod de viață care merge înapoi, într-o linie neîntreruptă, până în primele secole ale Bisericii.

Acesta este un alt mod de a explica de ce aceste prelegeri sunt semnificative și acum, la mai mult de o jumătate de secol de la moartea lui Thomas Merton.

Există nădejdea și posibilitatea ca spiritualitatea deșertului să-i transforme în ucenici mai buni ai lui Hristos chiar și pe cei care nu au depus jurăminte monahale sau religioase.

Ca atare, aceasta nu este o carte care trebuie citită superficial. Ceea ce Părinții Deșertului (femei și bărbați) au făcut cu viața lor și modul în care au interpretat înțeleșurile Evangheliei nu a fost niciodată ceva banal sau simplist. A deschide această carte înseamnă a studia, și chiar mai mult decât atât, înseamnă a asculta și a o face cu atenție. Aceasta ar trebui să fie intenția tuturor celor care citesc dincolo de acest punct.

Ca și în cazul [lucrării] *A Course in Christian Mysticism*, acestea sunt mistere cu care nu ar trebui să încercați să vă confrunțați până când nu sunteți pregătiți să le întâlniți în viața voastră. Aceste prelegeri nu sunt menite să fie doar interesante; ele sunt menite să ne transforme. Aceasta a fost intenția lui Thomas Merton când le-a expus pentru

THOMAS MERTON

prima dată, iar pasiunea lui pentru acest mod de viață și relevanța acestuia pentru viața [noastră] de azi ni se revelează cu claritate.

Din acest moment, în afara notelor de subsol și a celor de final, tot ceea ce veți citi este de Thomas Merton.

Jon M. Sweeney

Sărbătoarea Sf. Francisc de Assisi

EDITURA PARALELA 45

Dacă, dintr-un vreun motiv oarecare, ați fi nevoiți să beți o cană cu apă scoasă din fluviul Mississippi și ați putea alege de unde să fie ea scoasă din râu, ați prefera să fie din Minnesota, locul de unde fluviul izvorăște, sau din estuarul de la New Orleans? Poate că acest exemplu nu este perfect. Desigur, [nu afirm] că tradiția și spiritualitatea creștină devin „poluate“ odată cu dezvoltarea lor [istorică]. Nu asta este ideea.

Cu toate acestea, tradiția și spiritualitatea sunt cu atât mai pure și mai autentice, cu cât sunt într-un contact [mai strâns] cu sursele originale și păstrează același conținut.

Pius al XII-lea insista ca credincioșii să depună eforturi pentru înnoirea propriei tradiții autentice printr-o întoarcere la surse. Spiritualitatea monahală este în mod special tradițională și depinde mult de revenirea la izvoarele [sale]: Scriptura, Liturghia, Părinții Bisericii.

Viața monahală este cea mai veche formă de viață religioasă. Prin chemarea sa, călugărul aparține acestui tip de spiritualitate creștină veche.

Sursele monahismului au contribuit la acest flux al spiritualității, care s-a ramificat [apoi] în toate celelalte ordine; monahul însă ar trebui să primească „apa cea vie“ direct de la adevărata ei sursă, nu după ce ea a fost „canalizată“ prin forme ulterioare de spiritualitate, care conțin și elemente străine vieții monahale.

Pe lângă înnoirea propriei tradiții trebuie, desigur, să ne adaptăm nevoilor vremii în care trăim, iar întoarcerea la tradiție nu este

THOMAS MERTON

sinonimă cu încercarea de a reinvia, în toate detaliile ei, viața trăită de primii călugări sau cu încercarea de a face tot ceea ce au făcut ei. Înseamnă să trăim în timpul prezent și să rezolvăm problemele acestui moment în modul și în duhul în care ei au trăit la vremea lor și au rezolvat diferitele lor probleme.

Principala preocupare a vieții în deșert a fost căutarea lui Dumnezeu, căutarea mântuirii. Salutul comun între Părinții Deșertului era *sotheis* – „Să fii mântuit!“ Multe dintre aceste rostiri [pe care astăzi le numim „apoftegme“] sunt pur și simplu răspunsuri la întrebarea: „Ce ar trebui să fac...?“

Părinții [și Mamele]⁶ Deșertului nu erau neapărat niște îndrumători magici, niște guru miraculoși care dețineau răspunsuri infailibile la orice întrebare. Erau niște ființe smerite și înțelepte, care vorbeau foarte puțin și pe care Duhul Sfânt le-a folosit pentru scopurile Sale.

(1956)

⁶ Indiferent de motiv, Merton nu folosește în aceste cursuri sintagma „Mamele Deșertului“, ci expresia comună „Părinții Deșertului“. Numai în această primă instanță, în scopul adăugării acestei note a editorului [american], a fost adăugată între paranteze și [sintagma] „și Mamele“. Veți vedea totuși că Merton discută și despre femei, nu numai despre bărbați, mai ales în Cursul 9. (*Nota editorului american*)

În versiunea românească, din motive de fluiditate a exprimării, vom folosi sintagma „Părinții Deșertului (femei și bărbați)“. Întrucât sintagma „Părinții Deșertului“ desemnează o diferență specifică, am marcat-o integral cu majuscule. Vom reitera această convenție și la alți termeni specifici.